

İTHÂFÜ FUZALÂ'İ-BEŞER

(إنحاف فضلاء البشر)

Ahmed b. Muhammed el-Bennâ'nın
(ö. 1117/1705)

kıraat ilmine dair eseri

(bk. BENNÂ, Ahmed b. Muhammed).

İ'TİBÂR

(الإعتبار)

Bir şeyi benzerinin bilinen özelliklerini
dikkate alarak kavrama,
ibretli sonuçlar çıkarma anlamında
mantık terimi
(bk. DÜŞÜNME).

İ'TİBÂR

(الإعتبار)

Ferd veya garîb bir hadisin
başka yollardan rivayet edilip
edilmediğinin araştırılması
anlamında hadis terimi.

Sözlükte "bir halden başka bir hale geçmek, gizli bir şeyi açığa çıkarmak, bir şeyi incelemek" gibi anlamlara gelen **i'tibâr** kelimesi, hadis terimi olarak ferd veya garîb olduğu düşünülen bir hadisin başka bir isnadla rivayet edilip edilmediğinin araştırılmasıdır. Bu araştırmaya **sebr** adı da verilir (Süyûtî, s. 153). İ'tibar ile eş anlamlı olarak **istişhâd** da kullanılmıştır. Araştırma sonucu bulunan aynı lafızlı veya benzer anlamlı rivayete **mütâbî** / **tâbî** yahut **şâhid** denildiği gibi rivayet lafız ve mâna olarak aynı ise ikinci rivayete **mütâbî**, yalnız anlam açısından aynı ise **şâhid** de denmiştir. **Mütâbî** kelimesi, araştırma sonucunda tesbit edilen hadisin râvisini de ifade eder. İ'tibar, hadislerin delil olarak kullanılması veya bir hükmü desteklemesi açısından önem taşımaktadır. Bu işlem genellikle, rivayetleri tek başına delil sayılmayan zayıf râvilerin hadislerini takviye amacıyla yapılır. Râviler için söylenen "yüktübü hadisühû li'l-i'tibâr" (hadisi itibar için yazılabilir), "yu'teberu bih" (hadisi itibar için alınabilir) gibi tabirler de söz konusu râvinin teferrüd ettiği hadisin tek başına delil olamayacağını ve başka tarihlerden rivayet edilip edilmediğinin araştırılması gerektiğini belirtir. Yalan söylemek ve çok yanılmak gibi sebeplerle metrûk olan râvilerin hadisleri ise başka rivayetleri desteklemek üzere kullanılmaz. İ'tibara konu olan hadisin **mütâbî** veya **şâhidinin** tesbit edilmesine, diğer bir ifadeyle araştırmaya konu olan hadisi destekleyen başka bir rivayetin bu-

lunmasına **mütâbaat** adı verilir. İ'tibar sonucunda bulunan rivayet asıl rivayete ilk râvisinde müştereklik arz ediyorsa buna tam mütâbaat, daha sonraki râvilerden birinde müştereklik söz konusu ise nâkus mütâbaat denir.

İ'tibarın bilinen bütün hadis kitaplarının taranmasıyla yapılması esastır. Ancak bu eserlere ulaşmak ve her ferd hadis için bir delil buluncaya kadar kitaplara kaydedilmiş bütün hadisleri incelemek hemen hemen imkânsız olduğundan herhangi bir hadise ferd veya garîb hükmü vermenin de izâfî olacağı tabiidir. Bundan dolayı ferd veya garîb hadisi destekleyen başka bir rivayet bulunamazsa bu durum belirtilmeli, kendisine destek aranan hadis için ferd veya garîbdir şeklinde kesin bir hüküm verilmemelidir. Nitekim muhaddisler böyle durumlarda, "Lâ na-rifühû illâ min hâze'l-vech" (biz bu hadisin bundan başka bir rivayetini bilmiyoruz) gibi kesinlik taşımayan ifadeler kullanmışlardır. Hadislerin henüz tam olarak toplanmadığı ilk dönemlerde i'tibar işleminin şifâhî rivayetlerin gözden geçirilmek suretiyle yapıldığı da olmuştur.

Teferrüd hadis râvilerinden hangisinin tabakasında ise o tabakada hadisi rivayet eden başka bir râvinin bulunup bulunmadığına bakılır; o tabakadan bir rivayet bulunamazsa sırasıyla hadisin ilk kaynağına doğru her tabakada bu işlem sürdürülür. Herhangi bir tabakada hadisi rivayet eden başka bir râvi tesbit edilirse hadisin **mütâbî** ve **şâhid**i bulunmuş olur. Meselâ Şâfiî *el-Üm*'de (II, 94) Mâlik-Abdullah b. Dînâr – İbn Ömer isnadı ile, "Ay yirmi dokuz gündür. Hilâli görmedikçe oruç tutmayınız, yine hilâli görmedikçe bayram etmeyiniz. Eğer ufkunuz bulutlanmış olursa sayıyı otuza tamamlayınız" meâlinde bir hadis nakletmiş, bazıları Şâfiî'nin bu hadisi Mâlik'ten rivayete teferrüd ettiğini ileri sürmüşlerdir. Bu iddia üzerine yapılan i'tibar işlemi sonucunda Buhârî'nin bu hadisi aynı lafızlarla Mâlik'ten Abdullah b. Mesleme el-Ka'nebî rivayetiyle naklettiği tesbit edilmiştir (Buhârî, "Şavm", 11; Beyhakî, s. 205).

İ'tibar sonucu elde edilen hadisin sahih veya hasen olması zorunluluğu yoktur; bazı zayıf hadislerin de **mütâbî** veya **şâhid** olarak değerlendirilmesi mümkündür. Esas itibarıyla bir hadis sırf ferd veya garîb oluşu yüzünden zayıf sayılmayacağı gibi ferd veya garîb olması bir hadisin sahih olmasına engel değildir. Ancak muhaddisler, ihtiyatlı davranmanın bir gereği olarak i'tibar prensibini güvenilir râ-

vilerin rivayetleri için de kullanmışlar ve bir hadisin sıhhatini eğer varsa bir başka isnadla güçlendirmeye çalışmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "abr" md.; Buhârî, "Şavm", 11; Şâfiî, *el-Üm*, Beyrut 1393, II, 94; Beyhakî, *Beyânü haça'l men ahta'e 'ale-Ş-Şâfi'i* (nşr. Şerif Nâyif), Beyrut 1402/1983, s. 205; İbn ü's-Salâh, *'Ulümü'l-hadis*, s. 82-85; *Tecrid Tercemesi*, I, 114-119; Şemseddin es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs* (nşr. Ali Hüseyin Ali), Beyrut 1403/1983, I, 207-211; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatif), Kahire 1379/1959, s. 153-156; Tehânevî, *Kavâ'id fi 'ulümü'l-hadis* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut 1392/1972, s. 45-46; Talât Koçiyiçit, *Hadis İstılahları*, Ankara 1980, s. 174-175, 334-336, 404-405; Nüreddin İtr, *Menhecü'n-naqd fi 'ulümü'l-hadis*, Dimaşk 1401/1981, s. 394-395; Ahmet Yücel, *Hadis İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul 1996, s. 110-112.

SALAHATTİN POLAT

el-İ'TİBÂR

(الإعتبار)

Hâzimi'nin

(ö. 584/1188)

nâsih ve mensuh hadisler
konusundaki eseri.

Tam adı *Kitâbü'l-i'tibâr fi beyâni'n-nâsih ve'l-mensuh mine'l-âşâr (ahbâr)* olup müellifin öğrencilerinden Abdullah b. Hasan es-Sa'dî tarafından rivayet edilmiştir. Nâsih ve mensuh ilmini "hadisleri hadislerle bilme ve anlama ilmi" diye tanımlayan Hâzimi, yedi cüzden oluşan eserinin giriş mahiyetindeki birinci cüzünde nâsih ve mensuhu bilmeyenlerin bu konuda çok az şey söylenip yazıldığını ileri sürmelerine rağmen bu alanda çalışmaların az olmadığını, fakat bunların yeterince bilinmediğini kaydetmekte ve neshle ilgili bazı teknik bilgiler vermektedir. Müellif bu cüzde ayrıca neshin sözlük ve terim mânalarını açıklamış, neshite aranan şartları, neshin belirtilerini, teâruz ve tercihte başvurulacak ölçüleri belirtmiştir. Tercihte takip edilmesi gereken yollar, tahsile nesh arasında fark, kitabın sünnetle neshi meselesi, sünnetin kitabı tefsir edişi gibi konuları incelemiş ve âlimlerin bu hususta ihtilâf ve ittifak ettikleri noktaları belirlemeye çalışmıştır. Fıkıh bablarına göre düzenlenen, nâsih ve mensuh haberlerini toplayıp değerlendirmeyi amaçlayan eserin diğer cüzlerinde, "Kitâbü'l-Şâhâre"den "Kitâbü'l-Libâs"a kadar yirmi iki kitap ve onların altında muhtelif bablar halinde aralarında zıtlık görülen haberler sıralanmış, bunların sıhhati konusundaki rivayetler zikre-